

mevzu

sosyal bilimler dergisi | journal of social sciences

e-ISSN 2667-8772

mevzu, Mart/March 2020, s. 3: 45-80

Kur'an'da Fesât Kavramı ve Müfsitlerin Nitelikleri
The Concept of Mischief and Characteristics of Makers
Mischief

Yakup YÜKSEL

Doç. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.
Associate Professor, Tekirdag Namık Kemal University, Faculty of Theology.
Tekirdağ / TURKEY
yyuksel@nku.edu.tr

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-4605-5205

DOI: [10.5281/zenodo.3710791](https://doi.org/10.5281/zenodo.3710791)

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 16 Ocak / January 2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 01 Mart / March 2020

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Mart / March 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Mart / March

Atıf / Citation: YÜKSEL, Y. (2020). Kur'an'da Fesât Kavramı ve Müfsitlerin Nitelikleri. *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (Mart 2020): 45-80.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/mevzu> | <mailto:mevzusbd@gmail.com>

Copyright © Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

CC BY-NC-ND 4.0

Öz

Bu makalede Kur'an'da fesât kavramı ve müfsitlerin nitelikleri konusu işlenmiştir. Fesât kavramının sözlüklerdeki anlamına detaylı bir şekilde yer verilmiş ardından Kur'an'daki kavramsal işlenişine dikkatler çekilmiştir. Fesât kelimesi ve türevlerinin geçtiği bütün âyetler ele alınmış, çeşitli tefsir kaynaklarındaki yorumlar gösterilmiştir. Ayrıca müfsitlerin niteliklerinin neler olduğu ortaya konmuştur. Bu araştırmanın amacı, fesât kavramının etimolojik analizini yapmak ve kavramsal olarak Kur'an'daki kullanımının genel çerçevesini belirlemektir. Kapsamı ise fesâda bulaşmış insanlar üzerindeki olumsuz etkileri ve müfsitlerin nitelikleridir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Fesât, Müfsit, Müfsitlerin nitelikleri.

Abstract

The subject of mischief and makers mischief in the Qur'an is discussed in this article. The meaning of the term concept of mischief in dictionaries is given in detail behind has been paid to the conceptual process of the Qur'an. Mischief and derivatives to passed in all verses are discussed and comments on various sources of exegesis have been shown. In addition, the characteristics of makers mischief are revealed. The aim of this study is to make the etymological analysis of the concept of mischief and conceptually identifying the general framework of its use in the Qur'an. The scope of this study is to the negative effects on the people infected and the characteristics of makers mischief.

Key Words: Qur'an, Mischief, Defeatist, Characteristics of Makers Mischief.

Giriş

Kur'an'da geçen kavramlarla ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Kavramların müstakil başlıklar halinde ele alınıp analiz edilmesi ilgili kavramın geçtiği âyetlerin tefsirine ve anlaşılmasına önemli bir katkı sunmaktadır. Benzer bir çalışma da bizim ele alacağımız fesât kavramı hakkında olacaktır.

İslâmî literatür dışında fesât konusu hakkında yapılmış olan siyâsi fesât, ekonomik fesât, mâlî fesât, idârî fesât, adlî fesât ve benzeri çalışmaları hariç

tutacak olursak çok az bir çalışmanın mevcut olduğunu söyleyebiliriz.¹ Nitekim araştırmalarımız neticesinde fesât kavramıyla ilgili yapılan çalışmaların sayısının sınırlı olduğu gözlemlenmiştir. Ülkemizde fesât kavramıyla ilgili iki yüksek lisans çalışması ve iki ansiklopedi maddesi ayrıca bazı makaleler mevcuttur.² Her iki yüksek lisans çalışmalarının başlığı ve içeriği genel olarak aynı olduğu gibi metodları da benzerlik arz etmektedir. Şöyle ki, “Kurân-ı Kerim’de Fesad Kavramı” adlı ilk çalışmanın giriş kısmında fesât kavramının sözlük ve ıstılah anlamları, Kur’an’da fesât kavramı, birinci bölümünde fesâta ilişkili olan *sirkat*, *fücûr*, *nifâk*, *fitne* ve *zulüm* gibi benzer kavramlar ile zıt olan *salah*, *muslih* gibi diğer kavramlar işlenmiştir.³ İkinci bölümde fesâda yol açan etkenler, üçüncü bölümde ise sosyal açıdan fesât konusu işlenmiştir.⁴ “Kur’an’da Fesâd Kavramı” adlı ikinci çalışmanın birinci bölümünde genel olarak fesât kavramı başlığı altında fesâdın sözlük anlamı, eş anlamlıları, zıt anlamlıları ve dîni literatürde fesât kavramı ele alınmıştır. Dîni literatür başlığı da Kur’an, Hadis, Kelâm ve Fıkıh’ta fesât şeklinde alt başlıklara ayrılmıştır.⁵ İkinci bölümde ise Kur’an’da fesât başlığı altında eş anlamlıları ve zıt anlamlıları tek tek ele alınarak incelenmiştir.⁶

Diğer İslam Ülkelerinde ise fesât konusuyla ilgili yapılan çalışmalar şöyledir: *el-Fesâdu ve'l-Müfsidûn*⁷, *Envâ'u'l-fesâdi ve Şuveruh*⁸, *Mefhûmu'l-fesâdi fi'l-*

¹ Bkz. Muhammed Gazzâlî, *el-Fesâdü's-siyâsi fi'l-mücteme'âti'l-arabiyyeti ve'l-İslâmiyye*, Kahire 2005; İzzüddîn b. Türkî-Munsif Şerefi, *el-Fesâdü'l-İdârî*, Kazakistan 2012; Muhammed Sultan Muhammed el-Hoar, “el-Menhecü'l-Kur’ânî fi müvâceheti'l-fesâdi'l-mâlî”, Katar Üniversitesi, İslâmî Araştırmalar ve Şeriat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, Katar 2017.

² Halil Kuşen, “Kurân-ı Kerim’de Fesad Kavramı”, *CÜSBE*, Yüksek Lisans Tezi, 1998; Fatih Bayar, “Kur’an’da Fesâd Kavramı”, *UÜSBE*, Yüksek Lisans Tezi, 1998; İlhan Kutluer, “Fesâd”, *DİA*, XII, 417-421, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995; Arslan Karaoğlan, Kur’an’da Anlatılan Münafık Tipolojilerinin En Belirgin Karakteristik Özellikleri -Nisâ 142-143. Ayetleri Örneği- Eskiye Dergisi, 2019, Cilt, Sayı: 38, s.45-76.

³ Halil Kuşen, “Kurân-ı Kerim’de Fesad Kavramı”, *CÜSBE*, Yüksek Lisans Tezi, 1998, s. 1-52.

⁴ Halil Kuşen, “Kurân-ı Kerim’de Fesad Kavramı”, *CÜSBE*, Yüksek Lisans Tezi, 1998, s. 55-123.

⁵ Fatih Bayar, “Kur’an’da Fesâd Kavramı”, *UÜSBE*, 2002, s. 3-55.

⁶ Fatih Bayar, “Kur’an’da Fesâd Kavramı”, *UÜSBE*, 2002, 55-176.

⁷ Dıyâ Nu’mân es-Sûsî, “el-Fesâdu ve'l-Müfsidûn”, Gazze İslam Üniversitesi, Usûlüddîn Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, Filistin 2006.

⁸ Abdusselâm Hamdân el-Lûh-Dıyâ Nu’mân es-Sûsî, *Envâ'u'l-fesâdi ve Şuveruh*, Gazze 2008.

Qurân'ı'l-Kerîm.⁹ Bu araştırmalar arasında *el-Fesâdu ve'l-Müfsidûn* adlı çalışma çok detaylı ve ciddi bir araştırma olarak dikkatleri çekmektedir. Fesât konusu bütün ayrıntılarıyla ele alınmış, üst ve alt başlıklar halinde işlenmiştir. Birinci bölümde fesâdın sebepleri, görünüş ve tesirleri başlığı altında fesâda sebep olan dokuz unsur sayılmıştır.¹⁰ Fesâdın görünüşü başlığında ise kan dökülmesi, akrabalık bağlarının kesilmesi, rezilliklerin yayılması, emniyetin yok olması ve yok olmaya doğru ilerleme konuları işlenmiştir. Fesâdın tesirleri/etkileri başlığı altında da kıtlık ve kuraklık, âfet ve felâketler bir de doğal düzenin bozulması şeklinde üç madde sunulmuştur.¹¹ İkinci bölümde Kur'an'da fesât konusu, niyyetin bozulması, itikadın ve ahlâkın bozulması şeklinde üç başlık verilmiş, üçüncü bölümde müfsitlerin sıfatları, dördüncü bölümde ise fesâdı ıslah etmede Kur'an'ın metodu konusu işlenmiştir.¹²

Bizim çalışmamız yukarıda işaret ettiğimiz çalışmalardan metod olarak farklıdır. Fesât kelimesinin sözlüklerdeki kullanımına bu makalede de işaret edilmiştir. Bununla birlikte kelimenin anlam ve kavramsal olarak farklılıklarına dikkat çekilerek sözlükler arasında bir mukayese yapılacak ve metod farklılıklarına temas edilecektir. Çalışmamızın diğer çalışmalardan en farklı tarafı ise fesât kelimesinin başta fiil, isim ve mastar olmak üzere bütün türevlerinin geçtiği âyetler tek tek verilecek, tefsir kaynaklarında var olan yorumlara ve farklılıklara değinilecektir. Âyetlerin meâlleri ise Diyanet Vakfı Meâlî'nden tercih edilmiştir. Ayrıca fesât kelimesi ile bağlantılı olarak Kur'an'da konu edinilen müfsitlerin kimler olduğu ve nitelikleri ortaya konacaktır.

⁹ Dr. Muhammed Abbâs Nu'mân el-Cebûrî, "Mefhûmu'l-fesâdi fı'l-Qurân'ı'l-Kerîm", Bâbil Üniversitesi, Kur'an Öğretim Fakültesi, Temel Eğitim Fakültesi Dergisi, Irak, S. 7, Bahar Dönemi, 2012, s. 36-51.

¹⁰ Fesâdın sebepleri: 1. Nefse Uyma 2. Çok Sayıda Tanrı İnancı 3. Allah Yolunda Cihadı Terk 4. Konfor Ehlinin Zuhûru 5. Azgınlık ve Taşkınlık 6. Kralların (Yöneticilerin) Bozulması 7. İsrâfçılara Bağlılık 8. Mü'minlerle Dostluğu Terkedip Müşrikleri Temize Çıkarma 9. Nimet Bolluğuyla Birlikte Boş Vakit. Bkz. Dıyâ Nu'mân es-Sûsî, "el-Fesâdu ve'l-Müfsidûn", Gazze İslam Üniversitesi, Usûlüddîn Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, Filistin 2006, s. 23-40.

¹¹ Bkz. Dıyâ Nu'mân es-Sûsî, "el-Fesâdu ve'l-Müfsidûn", Gazze İslam Üniversitesi, Usûlüddîn Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, Filistin 2006, s. 59-73.

¹² Dıyâ Nu'mân es-Sûsî, "el-Fesâdu ve'l-Müfsidûn", Gazze İslam Üniversitesi, Usûlüddîn Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, Filistin 2006, s. 75-109.

1. Fesât Kavramının Sözlük Anlamları

فسد Fe-se-de maddesinden türemiş olan *el-fesât*, sözlükte *şalâh* kelimesinin zıddı olarak tarif edilmiştir (Halîl b. Ahmed, 1985, III, 321). İlk dilcilerden olan başta Halîl b. Ahmed (ö. 175/791) bu tanımı yaparken resmî sıralamada Bakara sûresi on birinci âyette geçen ilk fesât kelimesinin ıslahın zıddı olarak kullanıldığına dikkatlerimizi çekmektedir. İlgili âyetin meâli şöyledir: *Bunlara, "Yeryüzünde fesat çıkarmayın" denildiğinde, "Biz ancak ıslah edicileriz!" derler* (Bakara 2: 11).

İbn Düreyd (ö. 321/933) fesâdı bir şeyin değişmesi olarak tercüme etmiş ve buna sütün ekşimesi, sütün pıhtılaşp kesilmesi örneklerini vermiştir (İbn Düreyd, 1987, 1249).

Râğıb el-İsfehânî (ö. 425/1036) fesât kelimesini, "az olsun çok olsun normalin dışına çıkmak" olarak tanımlamış ve "salahın zıddıdır" demiştir. Bu kelimenin nefsin, bedenin ve diğer şeylerin bozulması için de kullanıldığına dikkatleri çekmiştir (İsfehânî, 1997, 636). İsfehânî, kelimenin kullanım alanının çok geniş olduğunu belirtmiş ve bununla ilgili olarak yerlerin ve göklerin bozulması, karada ve denizlerde bozulmanın meydana gelmesi, neslin ve ekinin bozulması ve bunlara benzer Kur'an da geçen bazı ayetlere yer vermiştir (İsfehânî, 1997, 636).

Zemahşerî (ö. 538/1144), fesât kelimesini doğrudan kavramsal olarak ele almış ve istilâhi bir mana vermiştir. Yani örnek kullanımlardan hareketle "Kişi dininde fesât üzere değildir ve bu iş mefselettir (bozuktur/yanlıştır)" gibi kullanımın Araplar arasında yaygın olduğuna işaret ederek kelimeyi açıklamıştır. "Emir/Yönetici tebâsını, emri altında olanları bozdu" şeklinde bir örnekle izah etmiştir (Zemahşerî, 1998, II, 22).

İbn Manzûr (ö. 711/1311) da *fesât* kelimesini, *şalâh* kelimesinin zıddı olarak tanımlamış ve şu bilgilere yer vermiştir: "*Fesede-yefsudu* ve *yefsudu* ve *fesude fesâden*, *vehuve fâsidun* ve *fesidun* denir. Fakat *infesede* ve *fesedtuhu* denilmez. *Mefsedet maşlahatın*, *istifsâd* da *ıstıslâh*'ın hilâfidir" (İbn Manzûr, 1994, III, 335). Aynı bilgiler, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî (ö. 400/1009) tarafından *eş-Şihâh* adlı eserinde dile getirilmiştir (Cevherî, 1979, II, 519). Muhtemelen İbn Manzûr yukarıda vermiş olduğu bilgileri bu eserden nakletmiştir.

Sözlüklerde genel metot olarak *فسد-يفسد-فسادا* *fesede-yefsudu fesâden* ve *fesude* şeklinde kelimenin tanımına başlandığını görmekteyiz. Bununla birlikte doğrudan *el-fesâdu* tarzında bir tarif ile konuya giriş yapan dil âlimlerine de tanık olmaktayız. Örneğin dilci Ezherî (ö. 370/980) *fesât* kelimesini, “*el-fesâdu şalâh* kelimesinin zıddıdır, fiil olarak *fesede-yefsudu fesâden*” denir şeklinde bir metotla açıklamıştır (Ezherî, 1976, XII, 369-370).

Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415) *fesede* kelimesinin *نصر* *naşara*, *عقد* ‘*aqada* ve *كرم* *kerume* bâblarından her üçünün hali ile kullanıldığına işaret ederek *صلح* *şaluha* kelimesinin zıddı olduğunu belirtmiştir. Fesât kavramının ise bir malı zulüm ile almak olduğunu söylemiştir. Genellikle dil kaynaklarında *fesât* kelimesi *şalah* maddesinin zıddı olarak tanımlanırken Fîrûzâbâdî'nin böyle bir tanım yapmış olması farklılık arz etmektedir. Ayrıca bu kelimenin *infesede* şeklinde kullanıldığının duyulmadığına da işaret etmiştir. *Tefâsedû* şeklinin ise akrabalık bağlarını kesmek anlamına geldiğini vurgulamıştır (Fîrûzâbâdî, 2005, I, 306).

2. Kur'an'da Fesât Kavramı

فسد Fe-se-de maddesi ve türevleri Kur'an'da muhtelif şekillerde geçmektedir. Bunun fiil, isim ve mastar biçiminde yer aldığını görmekteyiz. Bir âyette *lâ tufsidû* (Bakara 2: 11), iki âyette *yufsidu* (Bakara: 30, 205), bir âyette *liyufsidû* (A'râf 7: 127), beş âyette *yufsidûn* (Bakara 2: 27; Ra'd 13: 25; Nahl 16: 88; Şuarâ 26: 152; Neml 27: 48), bir âyette *letufsidunne* (İsrâ 17: 4), altı âyette *el-fesâdu* (Bakara 2: 205; Hûd 11: 116; Kasas 28: 77; Rûm 31: 41; Mü'min 40: 26; Fecr 89: 12), bir âyette *el-müfsid* (Bakara 2: 220) iki âyette *müfsidûn* (Bakara 2: 12; Kehf 18: 94), on sekiz âyette ise *el-müfsidîn* (Bakara 2: 60; Âl-i İmrân 3: 63; Mâide 5: 64; A'râf 7: 74, 86, 103, 142; Yûnus 10: 40, 81, 91; Hûd 12: 85; Kehf 18: 94; Şuâra 26: 183; Neml 27: 14; Kasas 28: 4; Ankebût 29: 30, 36; Sâd 38: 28) şeklinde kullanılmıştır. Bu özet bilgiden sonra sırasıyla kavramın geçtiği âyetleri ve müfessirlerin yapmış olduğu yorumları verebiliriz.

2. 1. Fiil Olarak Geçtiği Âyetler

2. 1. 1. Bakara Sûresi Âyet 11

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ

Yeryüzünde fesât çıkarmayın” denildiğinde, “Biz ancak ıslah edicileriz!” dediler.

Taberî (ö. 310/923) bu âyette geçen *ifsât* kavramını “küfür ve yeryüzünde günah işlemek” şeklinde açıklamıştır. Yeryüzünde Allah’ın nehyettiği işleri yapmak ve Allah’ın emirlerini zayi etmektir (Taberî, 1992, I, 159). Kurtûbî (ö. 671/1273) de Taberî’nin yaptığı yoruma yakın bir anlam ile bu kelimeyi “yeryüzünde küfür ve günah” olarak tefsir etmiş, küfür ile yeryüzünü bozmak, küfür ehline yardım etmek, insanların Hz. Muhammed’e ve Kur’an’a iman etmeleri hususunda onları tefrikaya sürüklemek şeklinde yorumlamıştır (Kurtubî, 1992, I, 141).

Zemahşerî (ö. 538/1144) ise fesât kavramı hakkında “yeryüzünde savaş ve fitne çıkarmaktır” demiştir (Zemahşerî, 1977, I, 179). Bu kavramın savaş anlamına geldiğini aynı sûrede geçen ...*kâlû etec’alu fihâ men yufsidu fihâ ve yesfikud-dimâe* (Bakara 2: 30) âyeti ile *Ve izâ tevellâ se’â fi’l-arđi liyufside fihâ ve yuhlike’l-harşe ve’n-nesl(e) vallâhu lâ yuhibbu’l-fesâd* (Bakara 2: 205) âyetini delil olarak göstermiştir (Zemahşerî, I, 179). Ebussuud (ö. 982/1574) da aynı şekilde tefsir etmiştir (Ebussuud, ts., I, 75).

İbn Âşûr âyette münafıklara “yeryüzünde fesât çıkarmayın” denildiğinde onların “biz ıslah edicileriz” şeklinde bir cevap vermelerinin mânidar olduğunu şöyle açıklamıştır: “Bu şekilde bir cevap ancak kalpleri hasta olanların vereceği cevaptır. Dolayısıyla fesât çıkarmayın denildiğinde onların “biz ıslah edicileriz” demeleri kalplerinde bir hastalığa ve fikirlerinin çok kötü olduğuna işaret etmektedir” (İbn Âşûr, 2000, I, 279). Bundan hareketle İbn Âşûr şu sonuçları çıkarmıştır: Birinci olarak onlar: “Biz ıslah edicileriz” sözüyle kalplerindeki hastalıkları tedavi edecek öğütlere kulak vermediklerinden aslında kendi nefislerini *ifsât* etmişlerdir. İkinci olarak, kötü sıfatları insanlar arasında yayarak ve onları kötülüğe davet ederek bütün insanlığı *ifsât* etmişlerdir. Üçüncü olarak düşmanlık, çekememezlik, fitne kıvılcımını alevlendirmek, iyilik yollarına engeller koyarak ve diğer grupları müslümanların aleyhine kışkırtarak toplumu *ifsât* etmişlerdir (İbn Âşûr, 2000, I, 280). İbn Âşûr bu açıklamalardan sonra *ifsât* kelimesinin “ faydalı olan bir şeyi zararlı hale çevirmek ya da bozmak” şeklinde genel bir tanımını yapmıştır. İyi ve düzgün olan yiyeceklerin ve tohumların kimyasını değiştirerek yeryüzü eşyalarını

bozmak, yangın, savaş, fitne ve zulüm çıkararak faydalı ortamı yok etmek, cahilliği yayarak kötülüğü öğretmek, sâlih ve muslih kişilere engel olarak iyi işleri engellemek suretiyle bozgunculuk yapmaktır (İbn Âşur, 2000, I, 280).

İbn Âşur'un yukarıda vermiş olduğumuz âyetin tefsiri sadedinde ortaya koyduğu yorum, Hz. Peygamber'in, kalbin bozulmasıyla ilgili îrâd etmiş olduğu şu hadisi çağrıştırmaktadır: Hz. Peygamber: *Muhakkak haramlar ve helaller bellidir. Bu ikisi arasında durumu şüpheli olanlar vardır. Ne var ki insanların çoğu bunu bilmezler. Her kim şüpheli olan şeylerden uzak durursa hem dinini hem de ırzını korumuş olur. Kim de şüpheli olan şeyleri yaparsa harama girmiş olur. Bu durum bir koruluğun etrafında sürüsünü otlatan çobanın durumu gibidir ki her an o koruluğa girecek gibidir. Dikkat edin her melikin bir korluğu vardır. Allah'ın koruluğu da haramlardır. Vücutta öyle bir et parçası vardır ki o (salah) düzgün olursa bütün vücut düzgün (sağlıklı) olur, o fesât olursa (bozulursa) bütün vücut bozulur. Uyanık olun o et parçası kalptir* buyurmuştur (Buhârî, "İman", 39; Müslim "Müsâkât", 107; İbn Mâce, "Zühd", 20).

Hadiste kalbin bozulması bizzat fesât kelimesi ile dile getirilmiştir. Dolayısıyla kişinin şahsiyetinin düzgün ya da bozuk olması kalple irtibatlandırılarak nefsin fesâdına dikkatler çekilmiştir. Bu hadiste olduğu gibi birçok hadiste fesât kavramı kullanılmıştır. Ancak bizim çalışmamız Kur'an'da fesât konusu olduğundan hadislerdeki fesât konusuna yer vermemiz makalenin hacmini çoğaltacaktır. Hadislerde fesât kavramının detayını görmek isteyenler işaret edeceğimiz kaynaklara müracât edebilirler (Muvattâ, "Hac", 115; Buhârî, "İman", 39; Buhârî, "Ezân", 58; Müslim, "Müsâkât", 107; Tirmîzî, "Zühd", 45; İbn Mâce, "Zühd", 20; Nesâî, "Cihâd", 46).

Kur'an'da fesât kelimesinin ilk geçtiği bu âyeti Elmalılı (1878-1942) şöyle yorumlamıştır: "Yer yüzünün fesâdı, ibâdullahın ahvâlini bozan gerek maîşetlerine ve gerek âhiretlerine müteallik işlerini çığırından, istikametinden çıkaran fitneler, harplerdir. İfsât da bunları ve bunlara bâis olacak şeyleri ihdâs etmektir. Münafıklar da böyle yapıyorlardı. Mü'minlerin içine karışıyorlar. Esrarlarını kâfirlere ifşâ ve onları ehli iman aleyhine teşvik ediyor. İnsanları tutuşturmak, mü'minleri bozmak, ızzar etmek için fırsatlar icat etmek ve fırsatlardan istifade eylemek gibi şenâatler yapıyorlardı (Elmalılı, 1971, I, 233). Elmalılı, "Bunlara şu yer yüzünde müfsitlik yapmayın, fesât çıkarmayın, ortalığı ifsât etmeyin diye tenbih ve nehy-i anî'l-münker yapıldığı zaman hayır biz

müfsit değil, muhlis adamlarız, ifsât değil yalnız ıslah ve ıslahat yapan kimse-leriz demektedirler, böyle demişlerdir” şeklinde konuyla ilgili yorumunu sür-dürmüştür (Elmalılı, 1971, I, 232-233).

Ebû Hayyân bu âyetin tefsirinde fesât kelimesini, “istikâmet ve düz ol-ma halini değiştirmektir” şeklinde açıklamıştır. Zıddı salâhdır. Salâh ise düz ve normal olma halidir. Ebû Hayyân, fesâdın çeşitleri olduğunu belirtmiş ve bunları da zulüm, öldürmek, sürgün, esir almak ve küfür olarak saymıştır (Ebû Hayyân, 2010, IV, 28). Yeryüzünü ifsât etmek, savaş ve bozgunculuk çıkarmak gibi hallerin haram ve büyük günah olduğunu sözlerine ilave etmiş-tir. Dolayısıyla âyette, yeryüzünde fesât çıkarmanın yasaklandığını söylemiş-tir (Ebû Hayyân, 2010, I, 173, 184-185). Müşriklerin yeryüzünde ifsâda çalış-malarının temel nedeni olarak da İslam birliğini tefrikaya sokup ümmet birli-ğini bozmak olduğunu ileri sürmüştür (Ebû Hayyân, 2010, I, 186). Yeryüzü Allah’a kulluk ve itaat yeridir. Fesât çıkarmak bu hikmete ters bir durumdur. Bunun için Kur’an da “yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayın” ibaresi sıkça tekrar edilmiştir (Ebû Hayyân, 2010, I, 389).

2. 1. 2. Bakara Sûresi Âyet 27

الَّذِينَ يَنْفُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَٰئِكَ هُمُ الَّذِينَ
اسِيرُونَ

Onlar, Allah’a verdikleri sözü, pekiştirilmesinden sonra bozan, Allah’ın ko-runmasını emrettiği bağları (iman, akrabalık, beşerî ve ahlâkî bütün ilişkileri) koparan ve yeryüzünde bozgunculuk yapan kimselerdir. İşte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir.

Râzî (ö. 606/1210) bu âyette geçen *ve yuhsidûne fi’l-ard(i)* kısmını şöyle tefsir etmiştir: “Yeryüzünde fesât çıkaranlar, durmaları gereken sınırı aşanlar-dır. Bundan açık bir şekilde anlaşılan şey ise Hz. Peygamber’e itaati terk eden-lerdir. Çünkü yeryüzünde sulhun ve düzenin temeli Hz. Peygamberin getir-diği şeriatin gereklerine uymak ve itaat etmektir” (Râzî, 1985, I, 162-163).

Kurtûbî (ö. 671/1273), “yer yüzünde fesât çıkaranlar” Allah’tan başka-sına tapanlar ve zulüm işleyenlerdir demiştir. Bunu kendi istek ve arzuları ile yaptıklarından dolayı da fesâdın en nihayeti olarak yorumlamıştır (Kurtubî, 1992, I, 172).

Bu âyette geçen “yer yüzünde fesât çıkaranlar” pasajıyla ilgili hemen hemen bütün klasik tefsirlerde geçen yorumlar vereceğimiz şu paragrafta toplanmıştır:

“Yeryüzünde fesât çıkarmaları”, bozgunculuk yapmalarıdır. Tarih boyunca yeryüzünde, maddî ve mânevî olarak düzeni bozan, çevreyi kirleten, huzursuzluk, acı ve felâketlere sebep olanlar genellikle inkârcılar, ahlâksızlar, zalimler ve günahkârlar olmuştur. Her günah (Allah’ın yapılmasını yasakladığı, yapanları cezalandıracağını bildirdiği her şey) aynı zamanda yeryüzünde bir kötülüktür, fesâttir, dengeyi ve düzeni bozmaktır. Amaçları ne olursa olsun sonunda günahkârların, Allah’ı bırakıp nefesine ve şeytana kul olanların zararlı çıkacaklarında şüphe yoktur; çünkü bunlar, ömür sermayesiyle fâni dünyayı satın almışlar, ebedî saadetten mahrum kalmışlardır” (Karaman ve Diğerleri, 2007, I, 94).

2. 1. 3. Bakara Sûresi Âyet 30

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُكَ

قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ

Hani, Rabbin meleklere, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” demişti. Onlar, “Orada bozgunculuk yapacak, kan dökcek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz.” demişler. Allah da “Ben sizin bilmediğinizi bilirim” demişti.

Âyette geçen *orada bozgunculuk yapacak, kan dökcek birini mi yaratacaksın?* pasajından, bozgunculuğun ilk örneğinin birinin ölümü sonucunda kan dökmek olduğu anlaşılmaktadır. Taberî halife olarak yaratılan Âdem’in bu fesât işinden beri olduğunu ileri sürmüştür. Dolayısıyla yeryüzünde kan akıtma ve fesât çıkarma işini Hz. Âdem değil belki onun soyundan gelenler yapacaktır. Nitekim ilk kanı dökerek yeryüzünde fesâdı onun çocukları işlemiştir (Taberî, 1992, I, 237-238).

Mâverdî (ö. 450/1058) bu âyeti şöyle tefsir etmiştir: “Yüce Allah’ın meleklere: “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” ifadesinden sonra onların: “Orada bozgunculuk yapacak, kan dökcek birini mi yaratacaksın?” şeklinde cevap vermeleri işin mahiyetini anlamaya yönelik bir soru metodu mudur yoksa

onların bozgunculuk yapacaklarını olumlama tarzında mıdır? bunu incelemek gerekir. Bu olayı anlamak için gerçekten soru sorma ya da vâkıayı onaylama tarzında iki şekilde cevaplandırıldığını söylemiştir. Meleklerin daha önce dünyada cinlerin yaşayıp orayı ifsâd etmelerini tecrübe ettikleri için soru sormuşlardır. Ya da Allah adına iş görmek için yaratılan insanların, yaratılış gayelerine ters bir şekilde fesât çıkarmalarını büyük bir hâdisе olarak gördüklerinden bu soru işin mahiyetini yüceltmek anlamındadır (Mâverdî, ts., I, 95-96). Mâverdî'nin âyetle ilgili yapmış olduğu yorumlar diğer tefsir kaynaklarında da mevcuttur (Bkz. Mâtûrîdî, 2004, I, 32; İbn Atıyye, 2001, I, 117).

2. 1. 4. Bakara Sûresi Âyet 205

وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ اللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ

O, (senin yanından) ayrılınca yeryüzünde bozgunculuk yapmağa, ekin ve nesli yok etmeğe çalışır. Allah ise bozgunculuğu sevmeyiz.

Taberî, bu âyette geçen yeryüzündeki bozgunculuğu sırasıyla akrabalık bağlarını kesmek, kan akıtmak, özellikle müslümanların kanını akıtmak dedikten sonra yol kesmekten tutun da diğer bütün kötü şeyler ve her türlü bozgunculuk ifsâd kelimesinin altına girer demiştir (Taberî, 1992, II, 328). Râzî de fesâdı mal fesâdı ve can fesâdı olmak üzere iki şekilde ele almış, Taberî ile aynı doğrultuda yorumlar getirmiştir (Râzî, 1985, V, 217-218).

Ebû Hayyân, fesât kelimesinin altına her türlü bozgunculuğun girdiğini söyledikten sonra bu âyette özellikle ekin ve neslin açıkça zikredilmesinin hikmetini şuna bağlamıştır. Dünyayı imar etme konusunda en çok ihtiyaç duyulan şeylerin bu ikisi (ekin ve nesil) olduğu için âyette özellikle ekin ve nesil kavramları açık bir şekilde belirtilmiştir (Ebû Hayyân, 2010, IV, 28).

Vereceğimiz şu bilgiler âyette işaret edilen fesâta ilgili yapılan yorumları kapsamaktadır: “Riyakâr veya münafık tabiatlı kişiler genellikle insanın yanında hoş gidecek sözler söyler, sözlerinin doğruluğuna Allah'ı şahit bile koşarlar. Ayrılıp gittiklerinde veya herhangi bir yöneticilik elde ettiklerinde ise kötü ruhlu olmaları, düşmanlık duyguları taşımaları sebebiyle önceki konuşmalarının aksine, insanların geçimlerine ve nesillerine zarar vermek gibi yıkıcı ve düşmanca davranışlarda bulunurlar. Muhammed Abduh'un (ö. 1905) yorumuna göre buradaki “ürünleri ve nesilleri yok etme” ifadesi bir

deyim olup bununla kötülerin, bencil isteklerini ve tutkularını tatmin etmek uğruna insanları her türlü ağır sıkıntılar içine sokmaları kastedilmiştir. Aynı bölümü “hâkimiyeti ele alma” manasında yorumladığımızda söz konusu âyetler ikiyüzlü ve aldatıcı siyasetçilere karşı uyarı anlamı da taşımaktadır. Gerçekten kendilerini barışçı, insancıl, haksever gibi yaldızlı niteliklerle takdim eden bazı münafıkların, işbaşına geldiklerinde ilk iş olarak insanların “ürünlerini” yani gelir kaynaklarını kurutmaya, “nesillerini” bozmaya kalkıştıkları sıkça görülmektedir” (Karaman ve Diğerleri, 2007, I, 321-322).

2. 1. 5. Mâide Sûresi Âyet 64

وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلَعْنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُم مَبْسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا وَالْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ كُلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ

Bir de Yahudiler, “Allah’ın eli bağlıdır” dediler. Söylediklerinden ötürü kendi elleri bağlansın ve lânete uğrasınlar! Hayır, O’nun iki eli de açıktır, dilediği gibi verir. Andolsun, sana Rabbinden indirilen (Kur’an) onlardan birçoğunun azgınlık ve küfrünü arttıracaktır. Biz onların arasına kıyamete kadar düşmanlık ve kin saldık. Her ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa, Allah onu söndürmüştür. Onlar yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışırlar. Allah, bozguncuları sevmeyiz.

Taberî, Yahudi ve Hristiyanların yer yüzünde fesât çıkarmalarını şöyle tefsir etmiştir: “Allah’a karşı günah işlemek, âyetlerini inkâr etmek, peygamberlerini yalanlamak, onların emir ve nehiyelerine muhalefet etmek. İşte bu şekilde davranmaları onların yeryüzündeki fesâtlarıdır” (Taberî, 1992, IV, 64). Zemahşerî ise onların fesâtları, “İslâm’ın aleyhine tuzaklar kurmak ve Hz. Peygamberin ismini kitaplarından silmektir” demiştir (Zemahşerî, 1977, I, 629).

Ebû Hayyân bu âyette geçen *onlar yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışırlar* kısmını “İslam hakkında hîle ve tuzak kurmak, kendi kitaplarından Hz. Peygamber’in adını silmek” şeklinde tefsir etmiştir (Ebû Hayyân, 2010, VIII, 310).

2. 1. 6. A’râf Sûresi Âyet 127

وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَنْتَرْنَا مُوسَىٰ وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ
وَيَذُرْكَ وَالْهَتَاكَةَ قَالَ سَنَقْتِلُنَّ أَبْنَاءَهُمْ وَإِسْحَاقِي نِسَاءَهُمْ

وَأَنَا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ

Firavun'un kaominden ileri gelenler dediler ki: Musa'yı ve kavmini, seni ve tanrılarını bırakıp yeryüzünde bozgunculuk çıkarsınlar diye mi bırakacaksın? (Firavun): «Biz onların oğullarını öldürüp, kadınlarını sağ bırakacağız. Elbette biz onları ezcek üstünlükteyiz» dedi.

Kurtûbî, âyette geçen *yeryüzünde bozgunculuk çıkarsınlar diye mi pasajını*, birliği bozmak ve insanlar arsında tefrika çıkarmak şeklinde tefsir etmiştir (Kurtubî, 1992, VI, 156).

Ebû Hayyân'a göre burada zikredilen ifsât, Kıptîlerin erkeklerini öldürüp kadınlarını hayatta bırakmaları ve Firavuna muhalefet edip ona kulluğu terk etmektir (Ebû Hayyân, 2010, X, 252). Ebussuud da bu anlama yakın bir şekilde "insanları senin (Hz. Peygamberin) aleyhine çevirmek ve sana uymalarından vazgeçirmek" şeklinde tefsir etmiştir (Ebussuud, ts., II, 391).

Âyette, Firavun'un etrafındaki insanların onun Musa'yı bırakma düşüncesine karşı tavırları dile getirilmiştir. "Sihirbazlara karşı savurduğu tehditlerin, onları inanç ve kararlarından döndüremediğini gören Firavun, bu durum karşısında muhtemelen Mûsâ'yı serbest bırakmak istedi veya danışmanlarıyla bundan sonra izlenmesi gereken tutumu görüştü. Çevresindekiler, onun gelişmelerden etkilenerek Mûsâ'yı serbest bırakacağını düşündükleri ve belki de sonuçta kendi konumlarının sarsılmasından kaygı duydukları için, Mûsâ ve ona inanan İsrâiloğullarıyla Kıptîler'in, ülkede fesât çıkaracaklarını yani halkı eski dinlerinden döndüreceklerini, Firavun'un kendisini de tanrılarını da reddedeceklerini belirterek, sihirbazları cezalandırırken onları serbest bırakmanın yanlış olacağı, şu halde onları da etkisiz hale getirmesi gerektiği hususunda onu uyardılar. Çünkü, âyette de ifade buyurulduğu üzere, o dönemde Mısırlılar çok tanrılı bir inanca sahip idiler; Firavun da tanrının oğlu sayılıyordu. Mûsâ'nın serbest bırakılması ise hem Firavun'un bu itibarının sarsılmasına hem de mevcut dinlerinden kopmalar olmasına yol açacaktı" (Karaman ve Diğerleri, 2007, III, 573).

2. 1. 7. Ra'd Sûresi Âyet 25

وَالَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهَيِّئَانٍ يُوصَلْنَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَٰئِكَ لَهُمُ
اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ

Allah'a verdikleri sözü kuvvetle pekiştirdikten sonra bozanlar, Allah'ın riayet edilmesini emrettiği şeyleri (akrabalık bağlarını) terk edenler ve yeryüzünde fesât çıkarıcılar; işte lânet onlar içindir. Ve kötü yurt (cehennem) onlarındır.

Taberî, yeryüzünde fesât çıkarmalarını, Allah'a karşı günah işlemek şeklinde tefsir etmiştir (Taberî, 1992, VII, 378). Râzî, başta Allah'ın dininin dışında bir dine insanları davet etmeleri fesattır, demiştir. Bazen bu fesâdın canlara, mallara yapılan zulüm ve ülkeleri tahrip etme şeklinde olduğunu da sözlerine ilave etmiştir (Râzî, 1985, XIX, 48). Kurtûbî de küfür ve günah anlamında tefsir etmiştir (Kurtubî, 1992, IX, 206).

2. 1. 8. İsrâ Sûresi Âyet 4

وَقَضَيْنَا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لُتْفُسِدَنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِوَلتَعْلَنَ عُلُوًّا كَبِيرًا

Biz, Kitap'ta İsrailoğullarına: Sizler, yeryüzünde iki defa fesât çıkaracaksınız ve azgınlık derecesinde bir kibre kapılacaksınız, diye bildirdik.

Âyette İsrailoğullarının iki defa fesât çıkaracakları konusunu Taberî, Hz. Zekeriyâ ve Yahyâ'yı öldürmeleri şeklinde açıklamış ve bu konuyla ilgili rivayetlere çok geniş yer vermiştir. Farklı kanallardan gelen rivayetleri de değerlendirerek onların ilk fesâtlarının peygamber Eş'iyâ'yı (İşaya) öldürdükleri görüşünü de aktarmıştır. Böylelikle İsrailoğullarının çıkardıkları ilk fesâdın ne olduğu konusunda bilginlerin ihtilaf ettiklerini ortaya koymuştur. Ancak ikinci fesât olarak Hz. Zekeriyâ'yı öldürmüş olduklarında ise ittifak olduğunu ileri sürmüştür (Taberî, 1992, VIII, 20-26). Zemahşerî'ye göre işlemiş oldukları ilk fesât, Hz. Zekeriyâ'yı öldürmeleri ve Ermiyâ'yı hapsetmeleri, ikinci fesâtları da peygamber Yahyâ'yı ya da Hz. İsa'yı öldürmeleridir (Zemahşerî, 1977, II, 438). Elmalılı da onların ilk fesâtlarının, peygamber Eş'iyâ'yı öldürmeleri ve Ermiyâ'yı hapsetmeleridir, demiştir (Elmalılı 1971, V, 3161).

“Âyetteki “fesâd”dan maksat, İsrailoğulları'nın genel olarak Allah'ın Tevrat'ta koyduğu hükümleri çiğnemeleridir. Tefsirlerde iki fesaddan biri peygamber Eş'iyâ'yı (İşaya) öldürmeleri veya Ermiyâ'yı (Yeremya) hapsetmeleri; ikincisi ise Hz. Yahyâ'yı öldürmeleri, Roma yöneticileriyle iş birliği yaparak Hz. İsa'yı öldürmeye kalkışmaları şeklinde açıklanmaktadır” (Karaman ve Diğerleri, 2007, III, 463).

2. 1. 9. Nahl Sûresi Âyet 88

الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ

İnkâr edip de (insanları) Allah yolundan alıkoyanlar var ya, işte onlara, yapmakta oldukları bozgunculuklar sebebiyle, azaplarını kat kat artıracamız.

Taberî, bu âyette *yapmakta oldukları bozgunculuklar sebebiyle* dile getirilen bozgunculuğu, dünyada Allah’a isyan etmeleri, Allah’a karşı isyan etmeye ve günah işlemeye insanları da davet etmeleri olarak yorumlamıştır (Taberî, 1992, VII, 632). Kurtûbî de onların yaptıkları fesât, ma’siyet ve küfürdür, demiştir (Kurtubî, 1992, X, 108). Ebussuud, ifsât eylemini bizzat âyette dile getirilen “Allah yolundan engelleme” olarak tefsir etmiştir (Ebussuud, ts., III, 320; Nesefî, 1984, II, 296).

2. 1. 10. Şuarâ Sûresi Âyet 152

الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ

(Onlar) o kimselerdir ki, yeryüzünü fesâda verirler de düzeltmezler.

Taberî, âyette geçen fesât kelimesini, “Allah’a karşı günah işlemek ve insanları günah işlemeye çağırmak” (Taberî, 1992, IX, 467) şeklinde, Zemahşerî, “insanları Allah yolundan engellemek” tarzında tefsir etmiştir (Zemahşerî, 1977, III, 123).

2. 1. 11. Neml Sûresi Âyet 48

وَكَانَ فِي الْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ

O şehirde dokuz kişi (elebaşı) vardı ki, bunlar yeryüzünde bozgunculuk yapıyorlar, iyilik tarafına hiç yanaşmıyorlardı.

İbn Âşûr, âyette geçen yeryüzünün Semûd toprakları olduğunu beyan etmiştir. Ayrıca âyette *yeryüzünde bozgunculuk yapıyorlar* ibaresinden sonra *iyilik tarafına hiç yanaşmıyorlardı* kısmının “ıslah hareketinde bulunmuyorlar, onların işlerinin sadece fesât çıkarmak olduğu, iyilik namına hiçbir şey yapmadıklarını” ortaya koymak için zikredildiğini ifade etmiştir (İbn Âşur 2000, XIX, 247). Nitekim bozgunculuk yapanların sadece bu işi yaptıkları, ıslah olarak hiçbir gayretlerinin olmadığını birçok müfessir dile getirmiştir (Bkz. Mâtûridî, 2004, III, 566; (Zemahşerî, 1977, III, 152).

2. 2. İsim Olarak Geçtiği Âyetler

2. 2. 1. Bakara Sûresi Âyet 12

أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَكِن لَّا يَشْعُرُونَ

Şunu bilin ki, onlar bozguncuların ta kendileridir, lâkin anlamazlar.

Bu âyet, *fesât* kelimesinin fiil olarak geçtiği ve ilgili bölümde verdiğimiz Bakara sûresi on birinci âyetin devamıdır. Ancak bu âyette *mufsidun* şeklinde isim olarak geçmektedir. Her ne kadar bu âyet müfessirler tarafından on birinci âyetle irtibatlı olarak tefsir edilmiş ise de konumuzun başlığı açısından ayrı vermemiz gerekiyor. Taberî burada geçen *mufsidun* kelimesini “Allah’ın emrine muhalefet edenler” şeklinde tefsir etmiştir (Taberî, 1992, I, 161). Hâzin (ö. 741/1341)’e göre insanlar, yeryüzünde küfür işleyerek en büyük fesâdı işlemişlerdir (Hâzin, 1955, I, 34). Neseî (ö. 710/1310) de bu âyette *mufsidun* kelimesinin mef’ûlü bilindiği için hafzedilmiştir. Yani kendinden önceki âyet onların fesâtlarının ne olduğunu beyan etmektedir demiş ve yeryüzünde savaş ve fitne çıkarmak, ekinleri bozmak, dinî ve dünyevî her türlü kötülüğü işlemek olarak tefsir etmiştir (Neseî, 1984, I, 20).

2. 2. 2. Bakara Sûresi Âyet 60

وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرِبَهُمْ كَلُوا

وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْنُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ

Hani, Mûsâ kavmi için su dilemişti. Biz de “Asanı kayaya vur” demiştik, böylece kayadan on iki pınar fışkırmış, her boy kendi su alacağı pınarı bilmişti. “Allah’ın rızkından yiyin, için. Yalnız, yeryüzünde bozgunculuk yaparak fesat çıkarmayın” demiştik.

Taberî bu âyette kullanılan *ta’sev* fiilinin fesâdda aşırı gitmeyi ifade ettiğini söylemiştir (Taberî, 1992, I, 349). Zemahşerî de aynı görüşü benimsemiştir (Zemahşerî, 1977, I, 284). Râzî de Zemahşerî’nin yorumunu aynen eserine almış ve bunu kabul etmiştir (Râzî, 1985, III, 105). Ebû Hayyân ise “verilen nimetlere nankörlük ederek fesât çıkarmayın” tarzında bir tefsir yapmıştır (Ebû Hayyân, 2010, II, 121).

2. 2. 3. Bakara Sûresi Âyet 220

فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَىٰ قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ
 الْمُصْلِحِ
 وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْتَبُكُمْ إِنْ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

Dünya ve ahiret hakkında düşünesiniz, diye böyle yapıyor. Bir de sana yetimlere soruyorlar. De ki: “Onların durumlarını düzeltmek hayırlıdır. Eğer onlara karışıp (birlikte yaşar) sanız (sakıncası yok). (Onlar da) sizin kardeşlerinizdir. Allah, bozgun-cuyu yapıcı olandan ayırır. Allah, dileyseydi sizi zora sokardı. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.

Bu âyette *müfsit* kelimesinin zıddı *muşlih* olarak zikredilmiştir. Müfessirlerin fesât kelimesini dar bir anlamda yorumlamayıp *şalah* maddesi ile değerlendirmelerine bu âyette bir işaret vardır.

“Âyet, “yetim malına yaklaşmama, el sürmeme” tâlimatını getiren nasların “kötü niyetlileri; işleri, düzeltmek değil, bozmak olanları” hedef aldığını, iyi niyetli olanların bundan çekinmeleri için bir sebep bulunmadığını bildirmiş; kendilerine yetim emanet edilen kişilerin, onların hem kendilerini hem de mallarını iyileştirmek, geliştirmek için gayret sarf etmeleri gerektiğini hatırlatarak “çekinmede aşırılığı” tasvip etmemiş, ilâhî maksadın iyi niyetli ve düzeltici insanlara güçlük çıkarmak değil, kötü niyetli ve bozucu insanları engellemek olduğuna dikkat çekmiştir” (Karaman ve Diğerleri, 2007, I, 349).

2. 2. 4. Âl-i İmrân Sûresi Âyet 63

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ

Eğer yüz çevirirlerse, şüphesiz ki Allah fesât çıkaranları çok iyi bilir.

Ebû Hayyân’ın âyetle ilgili yorumu şöyledir: “Mülâaneden¹³ kaçınırlarsa ya da Hz. Peygamberin getirdiğini beyan etmekten kaçınırlarsa Allah müfsitleri bilendir yani cezalandıracaktır” (Ebû Hayyân, 2010, V, 437).

¹³ Mülâane “karşılıklı lânetleşme” demektir. Fıkıh terimi olarak liân, karısının zina ettiğini veya doğan/ doğacak çocuğun zina ürünü olduğunu iddia eden kocanın hâkim huzurunda bunu yeminle teyit etmesi, kadının da kocasının yalan söylediğine ve kendisinin mâsum olduğuna aynı tarzda yemin etmesidir. Bkz. Mehmet Âkif Aydın, “Liân”, *DİA*, XXVII, 172-173, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995.

Reşid Rızâ (ö. 1935), müfsitlerin bâtılı taklit konusunda insanların akâidini bozanlar olduğunu söylemektedir. İnancı ifsât etmenin aklı ifsât etmek olduğu bunun da bütün kötülüklerin başı olduğunu ileri sürmüştür (Reşid Rızâ, 1947, III, 324).

2. 2. 5. A'raf Sûresi Âyet 74

وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلْنَا خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّأْنَا فِي الْأَرْضِ تُتَجَدُّونَ
مِنْ سُهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْجَثُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا فَاذْكُرُوا الْآءَ اللَّهِ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ

Hatırlayın ki Allah Âd kavminden sonra, sizi onların yerine getirdi ve sizi yeryüzünde yerleştirdi. Yerin ovalarında köşkler kuruyor, dağları oyup evler yapıyorsunuz. Artık Allah'ın nimetlerini anın da yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.

Râzî, “bu âyette fesât çıkarmayın ifadesinden “deveyi kesmekle fesât çıkarmayın” olduğunu söyleyenler olmuş ise de genel anlamda her türlü fesâdı çıkarmayın şeklinde anlamak gerekir” demiştir (Râzî, 1985, XIV, 171).

2. 2. 6. A'raf Sûresi Âyet 86

وَلَا تَعْدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ ثُوْعِدُونَ وَتَصْنُدُونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ أَمَنَ بِهِ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا وَاذْكُرُوا إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَ
كَتَرْتُمْ
وَانظُرُوا كَيْفَ كَانَتْ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ

Bir de, tehdit ederek Allah'ın yolundan O'na iman edenleri çevirmek, Allah'ın yolunu eğri ve çelişkili göstermek üzere her yol üstüne oturmayın. Hatırlayın ki, siz az (ve güçsüz) idiniz de O sizi çoğalttı. Bakın, bozguncuların sonu nasıl oldu!?

Taberî, burada geçen ifsâdı, “Allah’a karşı isyan ve günah işlemek” şeklinde (Taberî, 1992, V, 545), Mâtûrîdî, “peygamberleri yalanlamaları” şeklinde yorumlamıştır (Mâtûrîdî, 2004, II, 259). İbn Kesîr (ö. 774/1373) de Allah’a isyan ve peygamberleri yalanlamak tarzında anlamıştır (İbn Kesîr, 1984; III, 444).

2. 2. 7. A'raf Sûresi Âyet 103

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَى بِآيَاتِنَا إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَظَلَمُوا بِهَا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ

Sonra onların ardından Mûsâ'yı, apaçık mucizelerimizle Firavun'a ve onun ile-ri gelen adamlarına peygamber olarak gönderdik de onları (mucizeleri) inkâr ettiler. Bak, bozguncuların sonu nasıl oldu.

Taberî bu âyeti şöyle yorumlamıştır: “Ey Muhammed! Kalp gözü ile bozguncuların sonunun nasıl olduğuna bir bak. Yani Firavun ve onun etrafındakiler Musa'nın Allah'tan getirmiş olduğu âyetleri yalanlamaları sebebiyle onların denizde boğulmak olduğunu gör” (Taberî, 1992, VI, 14). Taberî'ye göre burada dile getirilen fesât, onların inkârı ve Musa peygamberin getirdiklerini yalanlamalarıdır. İbn Kesîr de fesâdı, “Allah yolundan engelleme ve peygamberleri yalanlama” şeklinde açıklamıştır (İbn Kesîr, 1984, III, 449-450).

2. 2. 8. A'raf Sûresi Âyet 142

يَوَاعِدْنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتَمَمْنَاهَا بِعَشْرِ فَنَمَّ مِيقَاتَ رَبِّهِ
أَرْبَعِينَ لَيْلَةً وَقَالَ مُوسَى لِأَخِيهِ هَارُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ

Mûsâ'ya otuz gece süre belirledik, buna on (gece) daha kattık. Böylece Rabbin belirlediği vakit kırk geceye tamamlandı. Mûsâ, kardeşi Hârûn'a, “Kavmim arasında benim yerime geç ve yapıcı ol. Sakın bozguncuların yoluna uyma” dedi.

Taberî'ye göre âyette zikredilen müfsitler Allah'a karşı günah işleyenlerdir. Buna göre “rablerine karşı gelen günahkarlara destek olma” anlamına gelmektedir (Taberî, 1992, VI, 49). Kurtubî'ye göre isyankarların yoluna tâbi olma ve zalimlere yardım etme (Kurtubî, 1992, VII, 177).

Reşîd Rızâ, fesâdın çok çeşitli olduğunu bir kısmının açık bir kısmının ise kapalı olduğunu ifade etmiştir. Belli olan haramların işlenmesinin açık bir fesât, müçtehidlerin ihtilaf ettiği ve durumu şüpheli olanların ise kapalı bir fesât olduğunu ileri sürmüştür (Reşîd Rızâ, 1947, IX, 695-696).

2. 2. 9. Yûnus Sûresi Âyet 40

وَمِنْهُمْ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهِ وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِينَ

İçlerinden öylesi var ki ona (Kur'an'a) inanır; yine onlardan öylesi de var ki ona inanmaz. Rabbin bozguncuları daha iyi bilendir.

Bu âyette geçen bozguncular ifadesi tefsir kaynaklarında Allah, yalanlan-yanları bilir (Taberî, 1992, VI, 563), inatçıları ve küfürde ısrar edenleri bilir

(Zemahşerî, 1977, II, 238), iman etme kabiliyetini yitirip fitratlarını bozduklarından yeryüzünde şirk, zulüm azgınlık yaparak bozgunculuk çıkarıcıları bilir (Reşîd Rızâ, 1947, XI, 380) şeklinde değerlendirilmiştir.

2. 2. 10. Yûnus Sûresi Âyet 81

فَلَمَّا أَلْقَا قَالَ مُوسَىٰ مَا جِئْتُمْ بِهِ السِّحْرُ إِنَّ اللَّهَ سَابِغٌ لِّمَا يَصْنَعُونَ

Sihirbazlar atacıklarını atınca, Mûsâ dedi ki: "Sizin bu yaptığınız sihirdir. Allah, onu elbette boşa çıkaracaktır. Çünkü Allah, bozguncuların işini düzeltmez.

Taberî âyette zikredilen Allah, bozguncuların işini düzeltmez kısmında geçen bozguncuları, yeryüzünde Allah'ın hoşuna gitmeyen işleri yapanları ve günah işlemelerini (Taberî, 1992, VI, 591), şeklinde, Zemahşerî, müfsitlerin amellerini devam ve sebat ettirmez tarzında (Zemahşerî, 1977, II, 248), Kurtubî de, sihir yapanların işlerini düzeltmez anlamında tefsir etmiştir (Kurtubî, 1992, VIII, 235).

2. 2. 11. Yûnus Sûresi Âyet 91

الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَىٰ آلُ فِرْعَوْنَ فَأَصَابَهُمْ سَعِيرٌ

Şimdi mi?! Oysa daha önce isyan etmiş ve bozgunculardan olmuştun.

Taberî, âyette geçen bozgunculardan olmuştun kısmını, "Allah yolundan alıkoyanlardan oldun", (Taberî, 1992, VI, 606), Zemahşerî, "imandan sapan ve saptıranlardan oldun" (Zemahşerî, 1977, II, 251), İbn Kesîr de "insanları saptıranlardan oldun" (İbn Kesîr, 1984, IV, 227) şeklinde tefsir etmiştir.

2. 2. 12. Hûd Sûresi Âyet 85

وَيَا قَوْمِ أَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْنُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ

Ey kavimim! Ölçüyü ve tartıyı adaletle tam yapın. İnsanların eşyalarını (mallarını ve haklarını) eksiltmeyin. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.

Taberî, âyette geçen ifsât işini "yeryüzünde bozguncular olarak dolaşmayın yani ölçüyü ve tartıyı eksik yapmayın" (Taberî, 1992, VII, 98) şeklinde tefsir etmiş, Kurtubî de aynı doğrultuda mana vermiştir (Kurtubî, 1992, IX, 58). Bu âyette yer alan yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın pa-

sajını Râzî üç şekilde yorumlamıştır: 1. Başkalarına zarar vermeyin 2. Dünya ve âhîret maslahatlarınızı zarara uğratmayın 3. Dini maslahatlarınızı zâyî etmeyin (Râzî, 1985, XVIII, 43).

Konuyu özetleyen şu bilgileri vermek yerinde olacaktır. “Esasen Medyen halkı bolluk içinde, müreffeh bir hayat yaşıyordu; yani onların böyle ahlâk dışı davranışlara sapmaları yoksulluktan kaynaklanmıyordu. Hz. Şuayb bu konu üzerinde çok durdu; ölçüyü, tartıyı eksik tutmamalarını, adaletle ve düzgün ölçüp tartmalarını, kendi çıkarları uğruna insanların mallarının değerini düşürmemelerini ve yeryüzünde fesât çıkararak ülke düzenini bozmalarını emretti; böylece hak dinin tevhid ve adalet ilkelerini toplumda yerleştirmeye çalıştı. Özellikle dürüstlük ilkesi üzerinde durdu. Kişinin insan ilişkileri alanında dürüst olmadıkça Allah’a karşı da dürüst olamayacağını anlattı” (Karaman ve Diğerleri, 2007, III, 192).

2. 2. 13. Hûd Sûresi Âyet 116

فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِنْ قَبْلِكُمْ أُولُوا بَقِيَّةَ يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّنْ أَنْجَيْنَا مِنْهُمْ وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أُتْرِفُوا فِيهِ وَكَانُوا مُجْرِمِينَ

Sizden önceki nesillerden aklı başında kimseler (insanları) yeryüzünde bozgunculuk yapmaktan alıkoysalardı ya! Ancak içlerinden kendilerini kurtardığımız pek az kimse bunu yapmıştı. Zulmedenler ise içinde şımartıldıkları refahın ardına düştüler ve günahkâr kimseler oldular.

Taberî âyette geçen fesâdın “isyan ve günah” (Taberî, 1992, VII, 135), İbn Kesîr ise burada geçen fesâttan maksadın küfür olduğunu ileri sürmüştür (İbn Kesîr, 1984, IV, 290).

2. 2. 14. Kehf Sûresi Âyet 94

قَالُوا يَا ذَا الْقُرَيْنِينَ إِنَّ يَا جُوجَ وَمَأْجُوجَ مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَىٰ أَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا

Dediler ki: “Ey Zülkarneyn! Ye’cüc ve Me’cüc (adli kavimler) yeryüzünde bozgunculuk yapmaktadırlar. Onlarla bizim aramıza bir engel yapman karşılığında sana bir vergi verelim mi?”

Taberî âyette geçen yeryüzünde bozgunculuk yapmaktadırlar kısmını şöyle tefsir etmiştir: “İnsanları yiyorlardı, yeşillik olarak ne varsa hepsini yitip tüke-

tiyorlardı, kuru ne varsa taşıyıp götürüyorlardı” (Taberî, 1992, VIII, 279 Ayrıca bkz. Zemahşerî, 1977, II, 498-499).

Kur'an-ı Kerîm, Ye'cûc ve Me'cûc'ün kimler olduğu, nerede ve ne zaman yaşadıkları hakkında bilgi vermemiştir. Ancak tarihçiler bunların Hz. Nûh'un oğlu Yâfes'in soyundan gelmiş iki kabile olduğunu söylemişlerdir. Bununla birlikte “Yeryüzünde fesat çıkarıyorlar” meâlindeki cümle, bunların birçok kabileden meydana gelmiş kalabalık bir kitle olduklarına delâlet eder. Nitekim yirmiden fazla kabileden meydana geldiklerine dair rivayetler de vardır. Bir kısım âlimler, ayette geçen “Ye'cûc ve Me'cûc kendi dönemlerinde savaşçı ve tamamen yıkıcı topluluklarla izah etmişler ise de bu görüşler indî değerlendirmelerdir. Ye'cûc ve Me'cûc hakkında Hz. Peygamber'den birçok hadis rivayet edilmiştir. Bunlardan bazıları şöyledir: Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre Resûlullah buyurmuştur ki, “Ye'cûc ve Me'cûc her gün seddi delmeye çalışırlar. Tam delip de güneş ışınlarını görecekleri sırada başlarında bulunan kişi, ‘Haydi gidin yarın delersiniz’ der. Fakat ertesi gün döndüklerinde seddin eskisinden daha sağlam hale gelmiş olduğunu görürler. Nihayet müddetleri dolup da Allah onları insanların üzerine salmayı dilediği zaman başlarında bulunan adam, ‘Haydi gidin inşaallah yarın delersiniz’ der. ‘İnşallah’ dediği için döndüklerinde seddi, bir önceki gün bıraktıkları biçimde bulurlar. Seddi delerler ve insanların karşısına çıkarlar; suları içerek kuruturlar, insanlar onlardan kaçıp kalelerine sığınır. Bunun üzerine onlar oklarını göğe atarlar. Attıkları oklar kana bulanmış olarak yere düşer. Daha sonra onlar, ‘Yerde olanları ezdik, gökte olanları yendik’ derler. Fakat Allah onların kafalarının içine bir kurt musallat eder, kurt onları öldürür.” Resûlullah devamla şöyle buyurmuştur: “Allah'a yemin ederim ki yeryüzündeki hayvanlar, onların etlerini yiyip kanlarını içerek semizleşir, şişmanlarlar” (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 510; Tirmizî, “Tefsîr”, 19). İbn Kesîr'e göre bu hadis Hz. Peygamber'e isnat edilemez. Zira söz konusu rivayette Ye'cûc ve Me'cûc'ün seddi delmeyi başardıkları belirtilmektedir. Oysa âyetin zâhirine bakıldığında onların, çok sağlam olan bu seddi aşmaları veya delmeleri mümkün görülmemektedir. İbn Kesîr'in kanaatine göre muhtemelen Ebû Hureyre bu rivayeti, (yahudi iken müslüman olan) Kâ'bü'l-Ahbâr'dan nakletmiş; sonraki bazı râviler de bu sözü yanlışlıkla Hz. Peygamber'e isnat etmişlerdir. Çünkü (İsrâiliyât türü rivayetleriyle meşhur olan) Kâ'b, Ebû Hüreyre ile sık sık birlik-

te oluyor ve ona rivayette bulunuyordu (Karaman ve Diğerleri, 2007, III, 579-580).

2. 2. 15. Şuarâ Sûresi Âyet 183

وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ

İnsanların mallarını ve haklarını eksiltmeyin. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.

Maverdî, âyette geçen fesâdı üç şekilde değerlendirmiştir. Birincisi, yeryüzünde isyanla gezmeyin, ikincisi, adaletle yeryüzü ıslah edildikten sonra zulüm çıkarmayın, üçüncüsü de kendinize faydası olmayan ve başkalarına zarar verecek işlerle uğraşmayın (Mâverdî, ts., IV, 186). Ölüm, baskın ve yol keserek yeryüzünü ifsât etmeyin şeklinde de yorumlanmıştır (Ebussuud, ts., IV, 231).

2. 2. 16. Naml Sûresi Âyet 14

وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَتْ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ

Kendileri de bunların hak olduklarını kesin olarak bildikleri hâlde, sırf zalimliklerinden ve büyüklük taslamalarından ötürü onları inkâr ettiler. Ama bozguncuların sonunun nasıl olduğuna bir bak!

Taberî'ye göre burada zikredilen müfsitler, Allah'ın âyetlerini inkâr eden ve günah işleyenlerdir (Taberî, 1992, IX, 502). Âlûsî (ö. 1270/1854)'ye göre âyette işaret edilen müfsitler, Firavun ve onun yardımcılarıdır. Burada onun isminin açıkça zikredilmemiş olması inkâr ve günah işleyen herkesin aynı tehdide muhatap olduğu ve buna göre sonunun helak olacağı bildirilmek istendiği içindir. Ayrıca âyette Firavun'un isminin geçmemiş olması onu tahkir etmeye matuftur (Âlûsî, 1994, X, 164).

2. 2. 17. Kasas Sûresi Âyet 4

إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ وَجَعَلَ أَهْلَهَا شِيَعًا يَسْتَضَعِفُ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ يُدْبِحُونَ أَبْنَاءَهُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَهُمْ

إِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ

Şüphesiz ki, Firavun yeryüzünde (ülkesinde) büyüklük taslamış ve ora halkını sınıflara ayırmıştı. Onlardan bir kesimi eziyor, oğullarını boğazlıyor, kadınlarını ise sağ bırakıyordu. Şüphesiz o, bozgunculardandı.

Taberî, Firavun hakkında âyette yer alan *şüphesiz o, bozgunculardandı* pasajını şöyle tefsir etmiştir: “İnsanları öldürerek, Rabbine karşı kulluk vazifesini yapmayarak ve insanları kendine kul olmaya çağırarak” bozgunculardan olmuştur (Taberî, 1992, X, 27).

İbn Âşur'a göre bu âyet, fesât işinin Firavun'la bütünleştiğini ifade etmekte ve onun her zaman fesât çıkardığını tekid etmektedir. İlk fesâdının tekbür ve ceberrut bir tutum sergilemesi olduğunu ve bunun da nefsâni bir fesât olduğunu vurgulamıştır. İkinci mefseleti, halkını fırkalara ayırması ki bunun da halka karşı bir fesât olduğu, üçüncü mefseletin ise şehir halkını ezmesi tarzında zuhûr ettiğini söylemiştir (İbn Âşur, 2000, XX, 11-12).

2. 2. 18. Ankebût Sûresi Âyet 30

قَالَ رَبِّ انصُرْنِي عَلَى الْقَوْمِ الْمُفْسِدِينَ

(Lût) “Ey Rabbim! Şu bozguncu kavme karşı bana yardım et” dedi.

Âlûsî, âyette geçen müfsitler, fahşâ yani her türlü kötülüğü işleyenlerdir demiştir. Sihre bulaşmışlar ve azabın kendilerine ulaşmasını kötülükte ısrarlarından dolayı hızlandırmışlardır (Âlûsî, 1994, X, 359). İbn Âşur da onlar, ilk olarak kötü amelleri sebebiyle kendi nefislerini ifsât ediyorlar, ikinci olarak halkı günaha sürükleyerek ve alıştırarak insanları ifsât ediyorlar demiştir (İbn Âşur, 2000, XX, 163).

2. 2. 19. Ankebût Sûresi Âyet 36

وَالِي مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَارْجُوا الْيَوْمَ الْأَجْرَ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ

Medyen'e de kardeşleri Şu'ayb'ı peygamber olarak gönderdik. Şu'ayb, “Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Ahiret gününe ümit besleyin ve yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın” dedi.

Taberî, âyette dile getirilen fesât çıkarma olayını şöyle yorumlamıştır: “Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın pasajından maksat, orada Allah'a karşı isyanı çoğaltarak ifsât etmeyin” anlamına geldiğini savunmuştur (Taberî, 1992, X, 139). İbn Kesîr de, “kötülük için çalışıyorlar, halka zulmediyorlar, ölçü ve tartıyı eksik yapıyorlar, yol kesiyorlar bütün bu işleri Allah ve Elçisini inkâr ederek yapıyorlar” şeklinde yorumlamıştır (İbn Kesîr, 1984, VI, 287).

2. 2. 20. Sâd Sûresi Âyet 28

أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ
أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ

Yoksa biz iman edip salih ameller işleyenleri, yeryüzünde fesât çıkarıcılar gibi mi tutacağız? Yoksa Allah'a karşı gelmekten sakınanları yoldan çıkan arsızlar gibi mi tutacağız?

Taberî, âyette geçen *yeryüzünde fesât çıkarıcılar* kısmını, Allah'a ortak koşanlar, emir ve nehiyelerine uymayıp muhalefet edenler olarak tefsir etmiştir (Taberî, 1992, X, 576). Fesât çıkarıcıları şu şekilde yorumlayanlar da vardır: “Bu dünyada inanıp erdemli ve yararlı işler yapanlarla yer yüzünde fesat çıkarıcılar, günah işlemekten sakınanlarla günaha boğulanlar o dünyada asla bir tutulmayacak, herkes ilâhî adalete göre hak ettiği karşılığı bulacaktır. Bu âyette sorulu bir anlatım tarzının seçilmesi, bu sonucun kesinliğini vurgulama amacı taşır” (Karaman ve Diğerleri, 2007, IV, 578).

2. 3. Mastar Olarak Geçtiği Âyetler

2. 3. 1. Enfâl Sûresi Âyet 73

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةً فِي الْأَرْضِ وَفَسَادًا كَبِيرًا

Kâfir olanlar da birbirlerinin yardımcılarıdır. Eğer siz onu (Allah'ın emirlerini) yerine getirmezseniz yeryüzünde bir fitne ve büyük bir fesât olur.

İbn Kesîr, Hasan-ı Basrî'nin yeryüzünde büyük fesâdın müminlerin kâfirleri dost edinmeleri olarak tefsir ettiğini belirtmiştir (İbn Kesîr, 1984, VIII, 419). Taberî, günaha girmek ve Allah'ın haram kıldığı şeyleri işlemek (Taberî, 1992, XII, 572) şeklinde, İbn Âşur da yeryüzünde taşkınlık olarak tefsir etmiştir (İbn Âşur, 2000, XXX, 284).

“Medine dönemi sosyal yapısında görüldüğü şekliyle velâyet ilişkisinin dine bağlı olarak yürütmesi müslüman olmayan topluluklar için de geçerlidir; yani onlar da kendi dinlerine mensup olanlara öncelik verirler, birbirlerini korurlar, aralarında yardımlaşır. İnsan tabiatına ve sosyal realiteye uygun bulunan bu kural değiştirilir de dini farklı olan kimselerle velâyet ilişkisi kurulursa, âyette bundan iki kötü sonuç doğacağı bildirilmektedir: Fitne ve fesat. Fitne birey ve toplumun dinî ve ahlâkî hayatının bozulması, kirlenmesi, de-

ğişmesi tehlikesidir. Fesat ise din birliğine dayalı dayanışma düzeninin de-ğişmesi, dinleri farklı kimselerle –onlara, yukarıda açıklanan çerçevede velâyet yetkisi vererek– yardımlaşan grupların ortaya çıkması sonucu sosyal düzenin bozulması, asayişin sarsılması, hatta iç karışıklıkların çıkmasıdır” (Karaman ve Diğerleri, 2007, II, 713)).

2. 3. 2. Kasas Sûresi Âyet 77

وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفُسَادَ فِي أَرْضٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ

Allah'ın sana verdiği şeylerde ahiret yurdunu ara. Dünyadan da nasibini unutma. Allah'ın sana iyilik yaptığı gibi sen de iyilik yap ve yeryüzünde bozgunculuk isteme. Çünkü Allah, bozguncuları sevmez.

Taberî, âyette geçen *yeryüzünde bozgunculuk isteme* kısmını “Allah'ın haram kıldığı zulmü kavmine yapma” şeklinde tefsir etmiştir (Taberî, 1992, X, 106). Zemahşerî fesâdı zulüm ve taşkınlık (Zemahşerî, 1977, III, 191), Kurtubî de günah işlemek olarak yorumlamışlardır (Kurtubî, 1992, XIII, 208).

2. 3. 3. Rûm Sûresi Âyet 41

ظَهَرَ الْفُسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ مَبْعُضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ

İnsanların kendi işledikleri (kötülükler) sebebiyle karada ve denizde bozulma ortaya çıkmıştır. Dönmeleri için Allah, yaptıklarının bazı (kötü) sonuçlarını (dünyada) onlara tattıracaktır.

Kurtubî, bu âyette geçen fesât konusunda âlimlerin muhtelif görüşleri sürdüğünü şu şekilde aktarmıştır: Katâde ve Süddî'ye göre fesât şirktir. Abdullah b. Abbas, Mücâhid ve İkrîme'ye göre karada fesât, Adem'in çocukları Kâbil'in kardeşi Hâbil'i öldürmesidir. Denizde fesât ise zalim kralın gemileri gasp etmesidir. Ayrıca fesât için kıtlık, sebze ve meyvelerin azalıp bereketin yok olmasıdır da denilmiştir. İnsanların eksik amellerinden dolayı bereketin azalması olup tevbe etmeleri için bir sebep olduğu da söylenmiştir. Nehhas'a göre denizlerde fesât, deniz av hayvanlarının insanların günahları yüzünden azalmasıdır. İbn Atıyye'ye göre yağmurların azalmasıdır. Bazılarına göre fiyat artışları ve geçim darlığıdır. Günahların işlenmesi, yolların kesilip eşkıyalıkların olmasıdır. Bu gibi durumlar da ziraat, ekim ve imar hareketlerinin yavaşlamasına sebep olmaktadır (Kurtubî, 1992, XIV, 28).

Zemahşerî daha genel bir anlam vererek fesâdı şöyle tefsir etmiştir: “Fesât, kıtlık, açlık, ziraat ürünlerindeki bereketsizlik, rüzgarsızlık sebebiyle deniz ticaretindeki hareketsizlik, hayvanların ve insanların ölümlerinin artması, yangınların ve boğulmaların artması, deniz ürünlerini çıkaranların işlerinin azalması ve her türlü ticari faaliyetlerin azalması. Menfaatlerin azalıp zararların çoğalması” (Zemahşerî, 1977, III, 224).

Âyette geçen fesâtla ilgili yapılan şu yorumlar da konumuz açısından önemlidir. “Bu âyetin, karada ve denizde bozulmanın ortaya çıkmasıyla ilgili kısmı hakkında tefsirlerde yer alan belli başlı yorumlar şunlardır: Karada ve denizde tufan çıkması endişesi; bazı arazilerin bitki bitirmez duruma gelmesi ve tatlı suların tuzlu su haline dönüşmesi; gerek şehirlerde gerekse kırsal kesimde bozulmanın yaşanması (Arap dilindeki mecazi bir kullanıma dayanılarak buradaki “deniz” anlamına gelen bahr kelimesi “yerleşim merkezleri ve şehirler” şeklinde yorumlanmıştır); kaynak sularının azalması; kıtlık, yangın, sel gibi felâketlerin ve ölümlerin çoğalması; geçim sıkıntısının artması, her şeyin bereketinin kaçması. Âyetin “insanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden” şeklinde tercüme edilen kısmı da genellikle, “işledikleri günahlar ve yaptıkları haksızlıklar sebebiyle” biçiminde yorumlanmıştır. Bazı müfessirler ise bu âyet ile önceki âyetler arasındaki mâna ilişkisini şöyle izah etmişlerdir: “Eğer yerde ve gökte Allah’tan başka tanrılar bulunsaydı kesinlikle yerin de göğün de düzeni bozulurdu” (Enbiyâ 21/22) anlamındaki âyette şirk inancı, bozulma ve kaos sebebi olarak gösterilmiştir; önceki âyetlerde şirke saplanıp kalanlardan söz edildiğinden burada insanların bu tutumunun kısmen ilâhî bir cezaya çarptırılması mânâsı taşıyan bozulmaya değinilmektedir. “Bozulma” şeklinde tercüme edilen ve başında belirlilik takısı bulunan fesât kelimesiyle muhatapların bildiği bir bozulma türü veya bu kelimenin kapsamına girebilecek her türlü bozulma kastedilmiş olabilir. Yine, “Düzen bozuldu” şeklinde tercüme edilen cümlenin yüklemi (zahera fiili) geçmiş zaman olduğu için burada, gözlemlenebilen veya güvenilir bir haberle bilinen, fiilen ortaya çıkmış bir durumdan söz edildiği düşünülebileceği gibi, bu durumun beklendiğini haber verme ve uyarıda bulunma anlamının bulunduğu da söylenebilir” (Karaman ve Diğerleri, 2007, IV, 322-323)).

2. 3. 4. Mü'min Sûresi Âyet 26

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِي أَقْتُلْ مُوسَى وَلْيَدْعُ رَبَّهُ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُبَدِّلَ بَيْنَكُمْ أَوْ أَنْ يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفُسَادَ

Firavun dedi ki: "Bırakın beni, Mûsâ'yı öldüreyim. (Faydası olacaksa) Rabbini yardıma çağırın! Çünkü ben onun, dininizi değiştireceğinden yahut yeryüzünde bozgunculuk çıkaracağından korkuyorum."

Âyette geçen *yeryüzünde bozgunculuk çıkaracağından korkuyorum* pasajını Zemahşerî, din ve dünya fesâdı olarak açıklamıştır (Zemahşerî, 1977, III, 423). Taberî, Firavun'un korktuğu fesâd, insanların Allah'a itaatle amel etmeleridir, demiştir (Taberî, 1992, XI, 53). Kurtubî de Mûsa yüzünden Firavun'a göre insanlar arasında ihtilaf çıkması (Kurtubî, 1992, XV, 199, İbn Âşur'a göre de Musa'nın onların dinlerini değiştirmesidir (İbn Âşur, 2000, XIV, 181).

2. 3. 4. Fecr Sûresi Âyet 12

فَاكْثُرُوا فِيهَا الْفُسَادَ

Ve oralarda pek çok bozgunculuk çıkaran kimselerdi.

Mâtûridî, ülkelerde bozguncuların azgınlıklarının ve şımarıklıklarının arttığını söyleyerek âyeti tefsir etmiştir (Mâtûridî, 2004, V, 451). Râzî, günah türlerinin her çeşidi fesâttir, buna göre Allah'ın hükmü ile hükmetmeyen ve insanlara zulmeden herkes müfsittir, demiştir (Râzî, 1985, XXX, 169). Kurtubî de onların yeryüzünde zulüm ve eziyeti çoğalttıklarını söylemiştir (Kurtubî, 1992, XX, 33).

İbn Âşur Firavun'un kendi ülkesinde yapmış olduğu bozgunculuktan hareket ederek işleri fesât olan her yetkilinin durumunu aynı şekilde değerlendirerek âyeti tefsir etmiştir. Dolayısıyla azgınlık ve zulmün bütün fesât işlere sebep olan bir kötülük olduğunu savunmuş ve âyetteki fesât kavramını şöyle tefsir etmiştir: "Zulüm yapan, fiillerinde aşırıya kaçan kişi ister istemez altındakilere zulmeder ve onların haklarını zayi eder. Bu ise büyük bir fesâttir. Çünkü bu durum ilâhi kanunları ihlal etmek ve uyulması lazım gelen kuralları çiğnemektir. Bu gibi fesât da bütün kötülüklerin yollarını açar. Haksızlığa uğrayan kimseler başlarındakilere içten içe düşmanlık besler. Bu düşmanlıklarını içlerinde gizlemekle birlikte yer yer izhar ederek düşmanlıkları da artmakta ve çoğalmaktadır. Onların yöneticileri de bu tutumlarından dolayı

kaygılanmakta ve besledikleri kötü zandan ötürü aralarında ihtilaflar çıkmaktadır. Böylece harici ve dahili düşmanlık olmak üzere ümmet ikiye bölünmekte ve sonucu büyük bir fesât olan kötülüğe doğru ilerlemektedir. Her yerde zulüm ve aşırılık bu büyük fesâda götüren sebep olmaktadır” (İbn Âşur, 2000, XXX, 289)

Müfsitlerin yaptıkları bozgunculuğun neler olduğu ve neticesinde nasıl helak olduklarını şu vereceğimiz paragrafta toplu olarak görmek mümkündür.

“Bu kümedeki âyetlerde, geçmişte bazı toplulukların inkâr ve azgınlıkları yüzünden nasıl helâk edildiklerine, maddî güç ve imkânları olsa da bunların kendilerini ilâhî azaptan kurtaramadığına dikkat çekilmekte ve sonraki nesillerin bunlardan ders çıkarmaları hedeflenmektedir. Hz. Nûh’tan sonra tarih sahnesine çıkmış olan Âd kavmi, Yemen’de Uman ile Hadramut arasındaki bölgede yaşamış eski ve önemli bir Arap topluluğudur. İrem ise Âd kavminin bir kolu olup adını kabilenin atası olan İrem’den almıştır. Aynı zamanda topluluğun yerleşim merkezine de bu ad verilmiştir. “Memleketler içinde benzeri görülmemiş olan, sütunlarla dolu İrem’e” şeklinde çevrilen 7-8. âyetlerde, son derece mâmur ve azametli sütunlarıyla görkemli yapıları, rengârenk bağları ve bahçeleriyle tanınan İrem şehri söz konusu edilmiştir. Bu âyetlere “Ülkelerde benzerleri yaratılmamış İrem halkına” şeklinde de mânâ verilmiştir. Şevkânî bu mânâyı tercih eder. Bu takdirde âyet burada yaşayan Âd kavminin güçlü, benzeri görülmemiş ve uzun ömürlü bir uygarlık kurduğuna işaret etmiş olur (Şevkânî, 2007, 618; Ayrıca bkz. Karaman ve Diğerleri, 2007, V, 618). Ancak onlar Hûd peygamberi yalancılıkla suçlamaları sebebiyle güçlerine rağmen helâk olup gitmişlerdir (Bkz. Hâkka 68: 6-7; Hûd 11: 50-60). Semûd kavmi de kendilerine gönderilen Sâlih peygamberi yalancılıkla itham ettikleri için aynı âkıbete uğramıştır (Bkz. A’râf 7: 73-78; Hûd 11: 61-68; Hâkka 68: 4-5). Zikredilen son örnek Firavun’dur. Sözlükte, “kazıklar sahibi anlamına gelen zül’-evtâd deyimini, Firavun’un binlerce çadırlık askerî gücünü ve toplumsal itibarını ifade eden mecazi bir anlatımdır. Bu âyetlerde söz konusu edilen kavimlerin iki özelliğine dikkat çekildiği görülmektedir: İlki çok güçlü olmaları, ikincisi de ülkelerinde azgınlığa sapmaları, günah ve isyanda sınır tanımamaları ve durmadan fesat çıkarmaları. Şu halde bir toplumda özelde yöneticiler ve genelde sorumluluğu olan herkes, inanç ve davranışlarında,

uygulamalarında Allah'ın hükümlerini, kitabının ve peygamberinin davetini hiçe sayar, hak ve adalet ölçülerinden sapar ve sonuçta ülkeyi fitne fesat ortamı haline getirirlerse, kaçınılmaz felâketi de hak etmiş olurlar (Karaman ve Diğerleri, 2007, V, 618-619).

3. Müfsitlerin Nitelikleri

Fesât kavramının fiil, isim, mastar ve benzeri türevlerini yukarıda vermiş olduk. Bu kısımda Kur'an'ın dile getirmiş olduğu müfsitlerin niteliklerini ele alacağız. Müfsitlerin ilk dikkatimizi çeken özellikleri, yaptıkları kötülükleri reddedip biz iyi işler yapıyoruz diyerek fesât yapmadıklarını söylemeleridir. Ayrıca dinin emirlerini kabul etmemeleri ve Hz. Peygamberi yalanlamalarıdır (Bkz. Bakara 2:11).

Fesâda bulaşmış kişilerle ilgili âyetlerin tamamına baktığımız zaman müfsitlerin özelliklerinin şunlar olduğunu rahatlıkla görebiliriz:

- Müfsitler, bütün kötülükleri iyi şeyler olarak görmektedirler.
- Dinin emirlerini reddetmektedirler. Hz. Peygamberi yalanlamaktadırlar.
- Yeryüzünde kan akıtmaktadırlar. Akrabalık bağlarını kesmişlerdir (Ra'd 13: 25).
- Ürünleri ve nesilleri bozarak yok etmektedirler (Bkz. Bakara 2: 205; Bkz. Taberî, II, 328; Râzî, V, 217-218; Ebû Hayyân, IV, 28; Karaman ve Diğerleri, I, 321-322).
- Allah'a karşı isyan ve günah işlemektedirler.
- Allah'ın âyetlerini inkâr etmektedirler. Hz. Peygamberin adını kitaplardan silmişlerdir.
- Müfsitler İslam'a karşı tuzak kurmaktadır (Bkz. Mâide 5:64; Ra'd 13: 25; Bkz. Taberî, IV, 644; Zemahşerî, I, 629; Ebû Hayyân, VIII, 310).
- Birliği bozup insanlar arasında tefrika çıkarmaktadırlar (Bkz. A'raf 7: 127; Bkz. Kurtubî, VI, 156; Ebû Hayyân, X, 252; Ebussuud, II, 391).

-İnsanları Allah'ın dininin dışında bir dine davet etmektedirler (Râzî, XIX, 48; Ebussuud, III, 220).

-Verilen nimetlere karşı nankörlük etmektedirler (Bakara 2: 60).

-Bir konu hakkında karşılıklı yemin etmekten kaçınırlar (Âl-i İmrân 3: 63).

-Kendilerine yasak edilen şeyleri çiğnerler.

-İnatçı ve günaha ısrarcıdırlar (Yûnus 10: 41).

-Ölçü ve tartıda âdil davranmazlar (Bkz. Hûd 11: 85; Taberî, VII, 98; Râzî, XVIII, 43; Kurtûbî, IX, 58).

-İnsan eti yemektirler, doğadaki yeşilliği ve canlılığı yok etmektedirler (Bkz. Taberî, VIII, 279; Zemaşerî, II, 498-499).

-Zalim ve müşriktirler (Neml 27: 14).

-İnsanların kendilerine hizmet etmelerini isteyerek bir nevi onları kendilerinin kulu kabul ederler (Kasas 28: 4; Bkz. Taberî, X, 27; İbn Âşûr, XX, 11-12).

-İnsanları günah işlemeye teşvik etmektedirler (İbn Âşûr, XX, 163).

-Bereketin yok olmasının müsebbibidirler (Rûm 30: 41; Bkz. Zemaşerî, III, 224; Kurtubî, XIV, 28).

-Tüm ürünlerin ve canlıların genetiğini bozmaktadırlar (Bkz. Karaman ve Diğerleri, IV, 322-323).

Sonuç

Kur'an'da isim, fiil ve mastar olmak üzere her üç haliyle geçen fesât kavramının daha çok isim halinin kullanıldığını tespit ettik. Arapçada isim türü devamlılık bildiren bir şablondur. Dolayısıyla fesâda bulaşmış kişilerin işlerinin daima bozgunculuk çıkarmak olduğu, adeta onların kimlikleriyle bu sıfatın bütünleştiğini ifade etmek için Kur'an'da fesât kavramının isim haline daha çok yer verildiği sonucuna ulaştık. Özellikle birçok âyette *el-muhsidûn* ve *el-muhsidîn* şeklinde başında belirtilik takısı ile gelmiş olması bu konudaki tezimizi desteklemektedir.

Fesât ve türevleriyle ilgili âyetlerin yorumlarını incelememiz neticesinde, baktığımız tefsir kaynaklarının tamamında her türlü kötülüğün fesât kavramı altında değerlendirildiğine şahit olduk. Bazı dilcilerin fesât kelimesini sözlüklerde kullanılan metod dışında salâhın zıddı tarzında geniş bir muhtevayı içeren genel bir tanımla anlamlandırmaları müfessirlerin işini kolaylaştırmış ve iyi olmayan her şeyi bu şablonun içine yerleştirmişlerdir. Birtakım kelimeler sözlüklerdeki hakiki anlamı dışında kullanılarak anlam kaymasına uğramakta olup, bu değişiklik, metni kurgulayanlar tarafından da normal görülmekte, bazı durumlarda da zarûri olmaktadır. Her dilde olduğu gibi Arap dilinde de bazı kelimelerin anlam kaymasına maruz kaldığı bilinmektedir. Çalışmamızda ele aldığımız fesât kelimesi için bunu söylemek zordur. Çünkü dilbilimciler bu kelimeyi zıddı olan salah ile izah etmişlerdir. Dolayısıyla salah olmayan yani iyi olmayan her şey fesâttir. Nitekim bu yorumlardan yola çıkan İslâm bilginleri, uzmanlaştıkları ilim dalına göre akîde/inançta fesât, amelde fesât, muâmelatta fesât, ahlâkta fesât ve yönetimde fesât gibi konu başlıkları üretmişlerdir. Fıkıhçılar tarafından amelî ve hukûkî eylemlerde fiilin geçersizliğini ifade etmek için bu amel butlân (bâtıl) veya bu akit butlândır (sahih değildir) teriminin fesât kelimesi ile konumlandırılmış olması, fesâdı, zıddı olan sahih kelimesinden destek alarak kullandıklarını göstermektedir.

Bu araştırmamızda konusu ma'siyet/günah olan birçok şeyi, Kur'an'ın fesât olarak adlandırdığını görmüş olduk. Ayrıca geçmiş toplumların, Nemrut, Kârûn ve Firavun gibi şahsiyetlerin yapmış oldukları kötülükleri gündeme alan Kur'an, bozgunculuğun ve bozguncuların her çağda ortaya çıkabileceğine ve bunun hem bireysel hem de toplumsal bir yara olduğuna dikkatleri çekmiştir. Bazı müfsitlerin ve kavimlerin bizzat isimleri ile Kur'an'da zikredilmiş olması, onların fesâta aşırı ileri gittiklerini ifade etmek içindir. Âyetlerde geçen fesât kelimesinin bağlamına göre müfessirler tarafından şöyle tefsir edildiği sonucuna ulaşılmış olduk: Kurulu düzeni bozmak, Allah'a karşı isyan etmek, günah işlemek, zulmetmek, yetim malı yemek, Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmemek, dinin emirlerine karşı gelmek, canlıların genetiğini bozmak, kan akıtmak, savaş ve fitne çıkarmak, insanları sürgün etmek, hapsedmek, yalan söylemek, Yahudilerin, Hz. Peygamberin ismini

kitaplarından silmesi, İslam'a karşı tuzak kurmak, peygamberleri yalanlamak, Allah'ın yolundan insanları engellemek ve küfürde inat etmek.

Kaynakça

- Âlûsî, Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî, (1994). *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Şur'ânî'l-'azîm ve's-seb'î'l-meşânî*, Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-'ilmiyye.
- Apaydın, Yunus, (1995). "Fesâd", *DİA*, XII, 417-421, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aydın, Mehmet Âkif, (1995). "Liân", *DİA*, XXVII, 172-173, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bayar, Fatih, (1988). "Kur'an'da Fesâd Kavramı", *UÜSBE*, Bursa: Yüksek Lisans Tezi.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî, (ts.). *el-Câmi'u's-şâhîh*, İstanbul: Mektebetü'l-İslâmî.
- Cevherî, İsmâîl b. Hammâd, (1979). *eş-Şihâh: Tâcü'l-luğa ve şihâhu'l-'Arabîyye*, thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr, Beyrut: Dârü'l-'ilm.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf, (2010). *el-Baḥru'l-muḥîṭ*, thk. Mâhir Habbûş, Beyrut: Dârür-risâleti'l-'Almiyye.
- Ebussuûd, Mehmed Efendi, (ts.). *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâye'l-Kitâbi'l-Kerîm*, thk. Abdulkadir Ahmed Atâ, Riyâd: Mektebü'r-Riyâdi'l-Hadîse.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Herevî, (1976). *Tehzîbü'l-luğa*, Kâhire: Meketbetü Hancî.
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed, (2005). *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*, Beyrut: Müessesetü'r-risâle.
- Gazzâlî, Muhammed, (2005). *el-Fesâdü's-siyâsî fî'l-mücteme'âti'l-'arabîyyeti ve'l-İslâmîyye*, Kahire: byy.
- Halîl b. Ahmed, Ebû Abdirrahmân b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, (1985). *Kitâbü'l-cümel fî'n-naḥv*, thk. Dr. Fahrüddîn Kabâve, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.

- Hamdân el-Lûh, Abdusselâm-es-Sûsî, Dıyâ Nu'mân, (2008). *Envâ'u'l-fesâdi ve Şuveruh*, Gazze.
- Hâzin, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî, (1955). *Lübâbü't-te'vîl fî me'âni't-tenzîl*, Mısır: Matbaatu Mustafa.
- İsfehânî, Râğıb, (1997). *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî, Beyrut: Dâru's-Şâmiyye.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, (2000). *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*, Beyrut: Müessesetü't-Târîhî'l-'Arabî.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib, (2001). *el-Muḥarrarü'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-'azîz*, thk. Abdusselam Abdüşşâfi Muhammed, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-Ezdî el-Basrî, (1987). *el-Cemhere*, thk. Remzî Münîr Balebekki, Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-'âlemîn.
- İbn Hanbel, Ahmed, (1995). *Müsned*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Kâhire: Dâru'l-Hadîs.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer el-Kaysî el-Kureşî, (1984). *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, İstanbul: Mektebetü'l-İslâmî.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, (1983). *es-Sünen*, Riyad: byy.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî, (1994). *Lisânü'l-'arab*, Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İzzüddîn b. Türkî-Munsif Şerefî, (2012). *el-Fesâdü'l-İdârî*, Kazakistan.
- Karaman, Hayrettin ve Diğerleri, (2007). *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karaoğlan, Arslan, (2019). Kur'an'da Anlatılan Münafık Tipolojilerinin En Belirgin Karakteristik Özellikleri -Nisâ 142-143. Ayetleri Örneği- Eskiye-ni Dergisi, Sayı: 38, s.45-76.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, (1992). *el-Câmi' li aḥkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.

- Kuşen, Halil, (1998). “Kurân-ı Kerim’de Fesad Kavramı”, CÜSBE, Sivas: Yüksek Lisans Tezi.
- Kutluer, İlhan, (1995). “Fesâd”, DİA, XII, 421-422, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, (1986). *Muvaṭṭâ*, thk. Abdolvahab Abdullatif, Kâhire: byy.
- Mâverdî, Ebü’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, (ts.). *en-Nüket ve’l-uyûn*, Beyrut: Dârü’l-kütübî’l-’ilmiyye.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkandî, (2004). *Te’vîlâtü’l-Ḳur’ân*, thk. Fâtıma Yûsuf el-Haymî, Beyrut: Müessesetür’-risâle.
- Muhammed el-Hoar, Muhammed Sultan, (2017). “el-Menhecü’l-Ḳur’ânî fî Müvacehetü’l-Fesâdî’l-Mâlî”, Katar Üniversitesi, İslâmî Araştırmalar ve Şeriat Fakültesi, Katar: Yüksek Lisans Tezi.
- Müslim, Ebu’l-Hüseyin Müslim b. Haccâc, (1981). *el-Câmiu’s-şahîh*, İstanbul: Mektebetü’l-İslâmiyye.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî, (1991). *es-Sünen*, Beyrut: byy.
- Nesefî, Ebü’l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, (1984). *Medârikü’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vil*, İstanbul: Kahraman Yayınları.
- Nu’mân el-Cebûrî, Muhammed Abbâs, (2012). “Mefhûmu’l-fesâdi fî’l-Ḳurân’i’l-Kerîm”, Bâbil Üniversitesi, Kur’ân Öğretim Fakültesi, Temel Eğitim Fakültesi Dergisi, Irak: S. 7, Bahar Dönemi, 2012, s. 36-51.
- Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir, (1986). *Muhtâru’s-şihâh*, Beyrut: Mektebet-u Lübnan.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, (1985). *Mefâtihu’l-ğayb*, Beyrut: Dâru’l-fikr.
- Rızâ, Muhammed Reşîd b. Alî, (1947). *Tefsîrû’l-Ḳur’ânî’l-ḥakîm*, Kâhire: Dârü’l-menâr.

- Şûsî, Diyâ Nu'mân, (2006). "el-Fesâdu ve'l-Müfsidûn", Gazze İslam Üniversitesi, Usûlüddîn Fakültesi, Filistin: Yüksek Lisans Tezi.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî, (2007). *Fethu'l-kadîr el-câmi` beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr*, Beyrut: Dâru'l-ma'rife.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî, (1992). *Câmi'u'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*, Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-İlmiyye.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, (ts.). *el-Câmiü's-şahîh*, İstanbul: Mektebetü'l-İslâmî.
- Yazır, M. Hamdi, (1971). *Hak Dînî Kur'an Dili*, İstanbul: Eser Neşriyat.
- Zemahşeri, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer, (1997). *el-Keşşâf 'an hakâikî't-tenzîl ve 'uyûni'l-aķâvîl fi vücûhi't-te'vîl*, Beyrut: bby.
- Zemahşeri, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer, (1998). *Esâsü'l-belâĝa*, thk. Muhammed Bâsil Uyûn el-Sûd, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye.